

Ана Кузмановић Јовановић
Универзитет у Београду

РОДНЕ ИДЕОЛОГИЈЕ У УЏБЕНИЦИМА ШПАНСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА: СТЕРЕОТИПИ ИЛИ ФЕМИНИЗАЦИЈА?

У овом раду испитујем родну идеологију у савременим уџбеницима шпанског као страног језика, које посматрам као потенцијалне преносиоце одређених културних модела и идеологија. Најновији резултати анализе родних улога у овим дидактичким материјалима показују да је и у њима, као и у другим глобалним уџбеницима за учење страних језика, дошло до тзв. феминизације садржаја (Gray, 2010). То приписујем деловању специфичних језичких политика (*bottom-up*) и свесном напору читаве академске делатне заједнице да родни стереотипи у уџбеницима буду избегнути и деконструисани. Међутим, треба испитати да ли је поменути феномен показатељ истинске промене културног модела или само производ деловања хегемоне, неолибералне идеологије.

Кључне речи: родне идеологије, родни стереотипи, неолиберализам, уџбеници за учење страних језика, језичке политике

1. Увод

У овом раду представљена је родна идеологија у савременим уџбеницима шпанског као страног језика које посматрам као важно средство за преношење одређених културних модела у академском контексту. Наиме, с обзиром на улогу коју уџбеници, као комплексни друштвени и културни конструкти, имају у процесу учења уопште,

као и конкретно страних језика, неопходно је анализирати их као потенцијалне преносиоце одређених културних модела и идеологија. Греј (Gray 2010; 2014) је критички анализирао глобалне уџбенике енглеског као страног језика (EFL – *English as a Foreign Language*) и убедљиво показао да су ова дидактичка средства по питању визуелног дизајна и садржаја строго регулисана, стандардизована и идеолошки одређена. Исто су за уџбенике шпанског као страног језика (ШСЈ/ ELE- *español como lengua extranjera*) показали Бори и Кузмановић Јовановић (Bori & Kuzmanović Jovanović 2018). Стога у овом раду представљам резултате анализе родних улога у поменутиим уџбеницима како бих утврдила неке од елемената њихове идеолошке позиционираности; наиме, занима ме не само да ли ова дидактичка средства репродукују традиционалне, патријархалне родне односе и моделе, већ и да ли и како деловање неолиберализма, као хегемоне идеологије савременог глобализованог друштва, утиче на родну идеологију коју ови материјали промовишу.

За теоријски оквир истраживања користила сам апаратус критичке анализе дискурса. Конкретно, ослањала сам се на Ферклафову тврдњу (Fairclough 1992) да је анализа промена у дискурсу начин да се испитају промене у друштву као целини. Другим речима, Ферклаф сматра да се одређене дискурзивне промене могу повезати са општијим друштвеним тенденцијама и променама (Fairclough 1992: 200). У овом раду, дакле, повезујем промене у образовном дискурсу, као једној од важних врста јавног дискурса, са одређеним друштвеним идеологијама – родним идеологијама, које су један од важних стубова сваког друштвеног поретка (Eckert & McConnell-Ginet 2003).

У анализи се ослањам на већ постојеће радове о проблему родних идеологија у овој врсти дидактичких материјала (Kuzmanović Jovanović 2016; Kuzmanović Jovanović & Đuričić 2015; 2016). У тим студијама, корпус истраживања су чинили савремени приручници за учење шпанског различитих шпанских издавачких кућа који се користе у настави на Катедри за иберијске студије у Београду. Сprovedена је била квалитативна анализа садржаја ових уџбеника и из перспективе критичке анализе дискурса сагледане родне представе и улоге у њима. За разлику од претходних сличних истраживања, резултати наведених студија показују да у су испитаном дидактичком материјалу оба пола равномерно представљена а стереотипне родне представе избегнуте. Поменуте промене у начину представљања жена и мушка-

раца приписане су деловању специфичних језичких политика, које делују одоздо на горе (*bottom-up*) (Kuzmanović Jovanović & Đuričić 2015). У питању је свесни напор читаве академске делатне заједнице да родни стереотипи у уџбеницима буду избегнути и деконструисани.

Штавише, најновија истраживања родних стереотипима у различитим врстама образовног дискурса указују на феномен феминизације садржаја глобалних уџбеника за учење страних (пре свега енглеског) језика (вид. Gray 2010; Copley, 2017). Резултати горе наведених истраживања за ШСЈ потврђују поменућу тезу (Kuzmanović Jovanović & Đuričić 2015, Kuzmanović Jovanović 2016). Међутим, поставља се питање да ли је феномен феминизације садржаја ових књига одраз истинске промене културног модела, или је у питању „козметичка“ промена повезана са доминантним деловањем неолибералне идеологије и у овом домену јавног дискурса, која доводи до промовисања различитих идентитета, али уз ново и потпуно изостављање класних разлика (Gray & Block 2014). Управо је то питање у фокусу овог рада.

2. Теоријски оквир: идеологија

Питање идеологије, као “доминантног система политичких, образовних или културних вредности које свој легитимитет обезбеђују кроз дискурсе који циркулишу кроз институције и кроз утицај који ти дискурси имају на читаоце/ гледаоце/ слушаоце” (Curdт Christiansen & Weininger, 2015: 3), кључно је у овој анализи. Идеологије на различите начине позиционирају различите друштвене групе и управљају друштвеним поретком. Снага и моћ хегемоних идеологија почива у чињеници да се најчешће не намећу силом, већ су представљене као “природно стање ствари”. Зато је веома важно непрестано их анализирати, као вид преиспитивања, проблематизовања и мењања традиционалног система и друштвеног *status quo*.

2.1. Родне идеологије

У фокусу овог рада јесу различите врсте идеологија. Пре свега, анализирана је *родна идеологија*, као систем вредности и уверења који регулишу наше учешће у родном поретку (Eckert & McConnell-Ginet, 2003: 34-35). Родне идеологије су те које нам говоре шта значи бити жена или мушкарац у одређеном друштву и култури у неком ис-

торијском тренутку. Доминантне родне идеологије у једном друштву промовишу се кроз друштвене обичаје и конвенције (Kuzmanović Jovanović, 2013), али и све врсте јавног дискурса, укључујући и образовни.

2.2. Језичке идеологије

Још једна врста идеологије важна за ову анализу јесу *језичке идеологије*. Овај термин обично се односи на скуп представа преко којих језик задобија значење у култури одређеног друштва (Cameron 2003: 447). У питању су друштвени конструкти који осим традиционалних ставова и уверења о језику представљају и конвенционалне когнитивне представе о језичким феноменима у једној језичкој заједници (Filipović 2009: 111).

Представе о језику и роду јесу део нашег културног наслеђа, те што више и боље разумемо како настају и како функционишу, то ћемо боље моћи да их контролишемо и мењамо (Cameron, 2003: 465). Ове представе предмет су одређених политика и планирања у друштву, које се огледају кроз различите врсте јавних дискурса, укључујући и образовни дискурс. Ту спада и дискурс уџбеника страних језика, који је и непосредан предмет анализе у овом раду.

2.3. Неолиберална идеологија као хегемон

Неолиберализам се данас у многим областима друштвеног живота користи као универзални појам који објашњава већину савремених друштвених феномена, замењујући при том друге “мастер” концепте, као што су капитализам или глобализација (Larner 2003: 509). Најчешће представљен као јединствен сет политика и политичка идеологија (Larner 2003: 511), неолиберализам је постала узрочна сила за бројне, најчешће негативне резултате друштвених промена у савременом свету (Prügl, 2015: 616).

Наиме, неолиберална идеологија као “здрав разум нашег доба” (Harvey, 2005) присвојила је и трансформисала све аспекте друштвеног живота, укључујући и феминистичку борбу за равноправност полова. Док су својевремено феминисткиње другог таласа истицале неравноправан однос институција према женама, данас су жене у центру политика организација (попут Уједињених Нација, Светске банке, Међународног монетарног фонда и сличних транс-национал-

них институција) које промовишу политике смањења сиромаштва, равноправности и једнакости и слично (Cornwall et al, 2008: 2).

Жене су истовремено слављене као способне хранитељке, поздане микро-предузетнице, космополитске грађанке а позициониране као ‘потрошне домаћице’, експлоатисана глобална радна снага и као расељено, безвредно и грађанских права лишено дијаспорично становништво (Hawkesworth 2006: 202).

Наиме, неолибералне политике, које се глобално спроводе од 70-тих година прошлог века, довеле су до такозване *феминизације рада* праћене погоршањем услова рада, ниским накнадама и кршењем међународних стандарда рада (Moghadam 2005 према Cornwall et al, 2008: 2). Захваљујући неолибералној идеологији, која промовише индивидуалну одговорност, слободу и вештине као најбољи начин за побољшање квалитета живота људи, *оснаживање*, једна од кључних речи другог таласа феминизма из 60-тих и 70-тих година прошлог века, постала је синоним за “индивидуално усавршавање и давање донација, а не за колективну борбу” (Sardenberg према Cornwall et al, 2008: 3).

Иако се неолиберализам није показао као подједнако лош за све жене (уп. Elson, 1992: 51), будући да је омогућио нове облике рада које су постали доступни женама (Cornwall et al, 2008: 2), треба истаћи да се у анализираним уџбеницима шпанског језика (а исти су резултати анализе и уџбеника енглеског језика, вид. Gray, 2010; Copley, 2017) појављују готово искључиво жене којима су неолибералне политике донеле оснажење, бољитак, видљивост; оне друге, које трпе негативне последице феминизације рада у неолиберализму, тј. радничка класа, у овој врсти образовног дискурса се не појављују¹.

Стога, упркос позитивним помацима у приказивању жена и избегавању родних стереотипа у анализираним уџбеницима ШСЈ, сматрам да је неопходно те промену посматрати у ширем друштвеном

¹ Наиме, још од 80-тих година прошлог века појам друштвене класе престаје да буде предмет интересовања не само у друштвеним наукама, укључујући ту и примењену лингвистику, већ и у друштву као целини (вид. Bogi, 2018). Ово је управо једна од важних последица неолибералне идеологије, која својим инсистирањем на индивидуализму, предузетничком духу и личној одговорности, негира сваки облик класне борбе. Ипак, велика економска криза из 2008. године, као први и најозбиљнији ударац неолибералном капиталистичком систему (на пр. за анализу утицаја ове кризе у оквирима шпанског друштва вид. Taibo 2013), обновила је интересовање за друштвене класе у свим разматрањима друштвеног развоја, укључујући ту и однос језика и друштва.

контексту, као део ширења нове хегемоне идеологије савремене фазе капитализма.

3. Жене и родне улоге у савременим уџбеницима шпанског као страног језика: резиме досадашњих истраживања

Савремене анализе родних идеологија у уџбеницима ШСЈ руководе се препорукама Института за жену (ИЗЖ) из 1996. где се констатује да у до тада објављеним уџбеницима:

- Недостају представе жена и њихових доприноса човечанству.
- Једва да има примера женске културе.
- Доминирају мушкарци, у свим издањима и свим апсектима, нарочито у плаћеним пословима и политици.
- Мушки род се користи као немаркирани у готово свим приликама (Instituto de la Mujer 1996: 29).

Водич Института за жену препоручује следеће, како би се избегли родни стереотипи у уџбеницима:

- Помињати оба пола како у професионалним, тако и у приватним контекстима (везаним за обављање кућних послова, на пр.)
- Не представљати увек мушкарце као оне који руководе и управљају, а жене у подређеном и зависном положају, већ оба пола у свим врстама ситуација.
- Представљати присуство и доприносе оба пола кроз историју.
- Представљати доприносе жена технолошком и научном развоју човечанства. (Instituto de la Mujer 1996: 30).

У претходним анализама (Kuzmanović Jovanović & Đuričić 2015; 2016; Kuzmanović Jovanović 2016), корпус су чинили уџбеници ШСЈ чији је критеријум избора дефинисан на следећи начин:

- све књиге објављене у Шпанији, од стране престижних издавачких кућа дидактичких материјала;
- користе се на универзитетима и Институтима Сервантес широм Европе, укључујући и Катедру за иберијске студије БУ;
- приступачне професорима и студентима шпанског (актуелним и будућим преносиоцима културних модела и идеологија садржаних у анализираним уџбеницима);
- из периода 2011-2015, како би се резултати анализе могли упоредити са онима из претходних периода и утврдити има ли про-

мена у родним представама и идеологијама у овим дидактичким материјалима.

Као циљ анализе родних представа у уџбеницима ШСЈ, истакнута је намера да се открију родне идеологије у њима, а затим упореде резултате анализе са онима из претходних периода, када је у овој врсти дидактичког материјала доминирало стереотипно приказивање полова, уз протагонизам мушкараца.

Резултати ових анализа потврђују промене у начину представљања мушкараца и жена у најновијим уџбеницима ШСЈ; не само да се стереотипи избегавају и да су полови равноправније представљени, већ је мушки протагонизам уступио место тзв. *феминизацији* ових дидактичких материјала.

Уочене промене приписане су деловању родно осетљивих језичких политика изнедрених у самој делатној заједници професора и професорки, истраживача и истраживачица, аутора и ауторки, уредника и уредница, као и издавачких кућа (Kuzmanović Jovanović & Đuričić 2015). Један од конкретних резултата деловања ових политика јесте израда упутстава за избегавање родних (и других врста) стереотипа које имају све издавачке куће у Шпанији.

Међутим, упркос огромном значају који уџбеници имају као преносиоци одређених културних модела у процесу учења и социјализације ученика на страном језику, у питању је динамичан процес у којем и ученици и професори имају активну улогу. Другим речима, остаје отворено питање шта се дешава са (не)сексистичким уџбеницима на самом часу језика. Осим тога, да ли је довољно у уџбенике просто унети више женских карактера и приказивати оба пола у не-традиционалним родним улогама? Да ли је уочена феминизација ових дидактичких материјала заиста и доказ промене културног модела и евентуална најава нестанка сексизма у нашим друштвима?

3.1. Феминизација садржаја: истинска или козметичка промена?

Сличан феномен феминизације уџбеника неки аутори су већ приметили анализирајући уџбенике енглеског као страног језика (Gray 2010; Copley 2017). Греј (Gray, 2010: 109) под овим термином подразумева одређене промене у начину представљања женских (а повремено и мушких) карактера под утицајем феминизма. У питању је тенденција да се жене све више представљају не само у традицио-

налним родним улогама, већ и активне у јавној, професионалној сфери: као ангажоване и успешне пословне жене или одважне особе од иницијативе; уколико су, пак, представљене као мајке, онда су модерне и моћне, запослене мајке (Gray 2010: 109). Истовремено, мушкарци су често приказани као активни у обављању кућних послова (Gray 2010: 109), што је такође одговор на феминистичку критику стереотипних родних улога. У анализираним уџбеницима за шпански као страни језик понавља се сличан образац.

Међутим, како истиче Копли (Copley 2017: 14), да бисмо разумели истинска ограничења наводне феминизације уџбеника, морамо имати у виду да кључни елемент у овој новој врсти представе полова нагласак на индивидуалној вољи и самосталном делању. Жене представљене у овим књигама, наиме, углавном припадају средњој класи и поседују релативно високи степен контроле над својим животима. Конкретно, највећи број женских карактера у анализираним уџбеницима ШСЈ јесу, пре свега, славне и познате жене, како оне из индустрије забаве (које и даље доминирају, вид. Kuzmanović Jovanović & Đuričić 2015: 111), тако и неке из других друштвених сфера, попут политичрки, научница или спортисткиња (Kuzmanović Jovanović & Đuričić 2015: 111). Осим тога, представљене су и жене које се баве значајно ширим спектром плаћених послова него што је то у претходним периодима био случај (вид. Instituto de la Mujer 1996); жене су, наиме, представљене као певачице, манекенке, спортисткиње, али и менаџерке, лекарке, списатељице, инжењерке информатике, директорке марткетинга, па чак и министарке, као и, наравно, потрошачице (Kuzmanović Jovanović & Đuričić, 2015: 111). С друге стране, у савременим уџбеницима представљено је веома мало – или нимало – жена из других, нижих друштвених слојева, нарочито из радничке класе (Copley 2017: 15). Тако у анализираним уџбеницима ШСЈ, на пример, уз традиционалне примере мајки и породичних жена, као и горе поменутих примера жена из средње класе на добро плаћеним позицијама, налазимо тек на спорадичне примере таксисткиња или болничарки (Kuzmanović Jovanović & Đuričić, 2015: 111), иако би искуства радница такође могла бити добра подлога за стицање језичких компетенција кроз ове дидактичке материјале.

Другим речима, уочена феминизација је површна и заправо последица утицаја неолибералних идеологија које намећу идеал самосталних, успешних, предузимљивих људи, како и мушкараца, тако и жена.

4. Закључак

Иако неке од анализа савремених уџбеника ШСЈ показују значајне промене у представљању полова у овим дидактичким материјалима, више женских карактера и разноврсније улоге у којима су жене представљене, мада важан корак у деконструкцији родних стереотипа у уџбеницима, нису довољне. Наиме, не смемо се изгубити из вида ни класни моменат: није довољно представљати само успешне, професионално ангазоване жене или супер-маме које спретно балансирају између приватне и јавне сфере, већ је потребно укључити заиста разноврсна женска искуства и карактере, жене из свих друштвених слојева (за додатну дискусију о представљању класа у уџбеницима страног језика вид. Gray 2010; Block & Gray 2014).

Како показују доступни резултати анализе идеологија у савременим уџбеницима страних језика, нарочито оних комодификованих, са великом тржишном вредношћу, попут енглеског (Gray 2010) или шпанског (Bruzos 2017), ништа није случајно у креирању садржаја ових дидактичких материјала (вид. Gray 2010: 728). Дакле, када је академска и шира друштвена заједница указивала на проблем сексизама у уџбеницима ШСЈ, овај притисак одоздо на горе довео је до промене политика издавачких кућа и значајног смањења родних стереотипа у овим књигама. Међутим, иако су родно осетљиви уџбеници несумњиво важан напредак у конструкцији учионице страног језика као још једног важног друштвеног простора отвореног за дебату, плодну размену идеја, сазревање критичког мишљења и, у крајњој инстанци, праведнијег образовног система, морамо га посматрати у ширем друштвеном контексту. У савременим, глобализованим друштвима позног капитализма, неопходно је испитати начин на који неолиберализам, као доминантна идеологија у њима (Harvey 2005; Dardot & Laval 2014), структурира наше образовне политике и институције. Зато је овај рад управо покушај да се прижељкиване и позитивне промене у неким аспектима родних и образовних политика испитају и из перспективе деловања неолибералног дискурса као хегемона чије су вредности постале натурализоване у многим друштвеним сферама (Gray 2010: 729), укључујући и образовање.

Литература

- Bori P. & Kuzmanović Jovanović, A. (2018). El mundo del trabajo en los libros de texto de ELE: Una perspectiva política y económica. У штампи.
- Bori, P. (2018). *Language Textbooks in the Era of Neoliberalism*. London: Routledge.
- Bruzos Moro, Alberto. 2017. “De camareros a profesores” de ELE. La mercantilización del español y de su enseñanza como lengua extranjera. *Spanish in Context* 14 (2): 230-249.
- Cameron, D. (2003). Gender and language ideologies. In: *The Handbook of Language and Gender* (Holmes J. & M. Meyerhoff, eds.). Oxford: Blackwell, 447–467.
- Copley, K. (2017). Neoliberalism and ELT Coursebook Content. *Critical Inquiry in Language Studies* 15 (1): 43-62. DOI: 10.1080/15427587.2017.1318664
- Cornwall, A., J. Gideon & K. Wilson (2008). Introduction: Reclaiming Feminism: Gender and Neoliberalism. In: IDS Bulletin, 39 (6), Institute of Development Studies
- Curdt-Christiansen, X. L. & C. Weininger (eds.). (2015). *Language, Ideology, and Education. The Politics of Textbooks in Language Education*, London: Routledge.
- Dardot, P. & C. Laval (2013). *La nueva razón del mundo: ensayo sobre la sociedad neoliberal*. Barcelona: Gedisa.
- Eckert, P. & S. McConnell-Ginet (2003). *Language and Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elson, D. (1992). Male Bias in Structural Adjustments. In: *Women and Adjustment Policies in the Third World* (Afshar, H. & C. Dennis, eds.). Basingstoke: Macmillan, 46-68.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Society*. Cambridge: Polity Press.
- Filipović, J. (2009). Rodno osetljive jezičke politike: Teorijske postavke i metodološki postupci. *Anali filološkog fakulteta*, 21, 109-127.
- Gray, J. & Block, D. (2014). All middle class now? Evolving representation of working class in the neoliberal era: the case of ELT textbooks. In: *English Language Teaching Textbooks: Consent, Consumption, Production* (Harwood, N., ed.), Basingstoke: Palgrave Macmillan, 45-69.

- Gray, J. (2010). *The Construction of English: Culture, Consumerism and Promotion in the ELT Global Coursebook*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press. (Cornwall et al, 2008: 2).
- Hawkesworth, M. (2006). Feminists vs. Feminization: Confronting the War Logic of the Bush Administration. *Asteriskos* ½, 117-142.
- Instituto de la Mujer (1996). *Elige bien, un libro sexista no tiene calidad*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.
- Kuzmanović Jovanović, A. & Đuričić, M. (2015). Políticas lingüísticas sensibles al género y la deconstrucción de estereotipos de género en los manuales de ELE. *Verba Hispanica* 23: 107-125.
- Kuzmanović Jovanović, A. & Đuričić, M. (2016). ¿Manuales sexistas, aula sexista? El papel de docentes en la promoción de la igualdad de géneros en el aula de ELE, *Colindancias* 17, 2016, 209-224
- Kuzmanović Jovanović, A. (2013). *Jezik i rod. DIskurzivna konstrukcija rodne ideologije*, Beograd: Čigoja štampa.
- Kuzmanović Jovanović, A. (2016). Los roles de género y los manuales de ELE: ¿Perpetuación de estereotipos o cambio de ideología? In: *Estudios hispánicos en la cultura y ciencia serbia*, (Pejović, A. et al., eds), Kragujevac: University of Kragujevac Press, 339-348.
- Larner, W. (2003). Neoliberalism? Environment and Planning. *Society and Space* 21(5): 509–512.
- Prügl, E. (2015). Neoliberalising Feminism. *New Political Economy*, 20(4): 614–631.
- Taibo, C. (2013). The Spanish indignados: A movement with two souls. In: *European Urban and Regional Studies* 20 (1): 155-158.

**GENDER IDEOLOGIES IN TEXTBOOKS OF SPANISH AS A FOREIGN
LANGUAGE: STEREOTYPES OR FEMINISATION?**

Summary: The textbooks are considered to be an important transmitters of ideologies and cultural models. The latest analysis of gender roles and ideologies in these didactic materials have shown that the global textbooks for learning foreign languages present a tendency towards a “feminization” of content (Gray 2010). I draw on a several analysis that have demonstrated this tendency in textbooks of Spanish as L2 (Kuzmanović Jovanović & Đuričić 2015, 2016). The observed phenomenon of feminization is considered to be a result of specific, bottom-up, language policies and conscious efforts of the whole academic community of practice engaged in deconstructing and erasing gender stereotypes from the foreign languages (and all kind of) textbooks. Nevertheless, in this paper I offer a somewhat alternative perspective for approaching this change and show that it might, actually, be a result of an operation of a different kind of ideology, namely, the neoliberalism as a hegemonic ideology in our contemporary, globalized society (Harvey 2005), and not the sign of a real change of the cultural model.

Keywords: gender ideologies, gender stereotypes, neoliberalism, textbooks for foreign languages, language policies.